

УДК 341.3

Юрій Гелемей

Національний університет «Львівська політехніка»,
аспірант Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
ORCID ID :<https://orcid.org/0009-0008-0869-9713>
yurii.m.helemei@lpnu.ua

НЕДОЛІКИ «ГУМАНІТАРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ» У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.385>

© Гелемей Ю., 2023

В статті проведено узагальнений аналіз недоліків функціонування гуманітарних дипломатичних інституцій у сфері захисту прав та свобод військовополонених.

Констатовано, що загалом проблема війни в Україні актуалізує глибокі ідеолого-правові конструкції про справедливість, гідність та загальнолюдські цінності в умовах конфлікту та потребує комплексного підходу для її розв'язання. Водночас ситуація в зоні конфлікту залишає перед правозахисними механізмами виклик у забезпеченні ефективного захисту. Забезпечення невід'ємних прав військовополонених потребує не лише правового регулювання, але й практичної реалізації цих норм у складних умовах конфлікту.

Мотивовано, що захист життя та здоров'я військовополонених належить до канонічних імперативів етики, які втілюються в нормативних актах міжнародного гуманітарного права. Ця імперативна обов'язковість, виходячи з принципу недоторканності особистості, відбиває найвищі антропологічні ідеали. Однак сучасна реальність свідчить про недостатню ефективність цих нормативних засад у контексті озброєних конфліктів. Порушення прав військовополонених, на жаль, стали звичайністю, що потребує удосконалення та посилення механізмів їхнього захисту.

Основним завданням гуманітарної спільноти та держави, що прагнуть до стабілізації ситуації в зоні конфлікту, є забезпечення елементарних, «мінімальних» стандартів гуманності під час військового конфлікту, в тому числі стосовно військовополонених, що охоплює затребуваність комплексного підходу, який вмещає не тільки нормативно-правову базу, але й активну роль міжнародних організацій, громадськості та гуманітарних організацій. Одним із основних напрямків є забезпечення незалежного моніторингу умов утримання та ставлення до військовополонених.

Аналіз практики функціонування міжнародних та національних «гуманітарних дипломатій» в контексті сучасної війни на території України дало нам можливість виокремити низку істотних проблем у сфері захисту прав військовополонених, зокрема: обмежена доступність представників «гуманітарної дипломатії» до конкретних районів чи групи військовополонених, до таборів, де вони утримуються; можливі фінансові обмеження місій через проблему обмеження ресурсів та засобів для надання гуманітарної допомоги; політичний тиск та обмеження «гуманітарних місій», що спричиняє

порушення принципів нейтралітету та незалежності гуманітарної допомоги; проблеми безпеки для працівників інституцій.

Ключові слова: військовополонені; правовий статус; військове право; права військовополонених; міжнародна дипломатія; Міжнародний комітет Червоного Хреста, міжнародне гуманітарне право.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де загострилися військові конфлікти, важливо розглядати право військовополонених в контексті імплементації та реального забезпечення високих стандартів, котрі вміщені у нормах міжнародного права, що враховують загальнолюдські цінності та норми.

Онтологічна природа прав військовополонених надає їм особливий статус суб'єктів міжнародного права, що вимагає конкретних механізмів захисту. Проблема війни в Україні нині є критичною, норми військового та гуманітарного права не можуть повною мірою забезпечити реалізацію належного захисту учасників збройного конфлікту, аксіологічно, ця проблема мега актуалізується через порушення фундаментальних прав та свободи людей на всій території нашої держави, а також проблем питання щодо цінностей, які мають бути невід'ємними в будь-якому суспільстві – мир, гідність, справедливість. Нині війна держави-агресорки та її союзників проти України породжує складні питання про сутність конфлікту, природу людської належності до спільноти та відносини між людьми в контексті конфлікту.

Право військовополонених є складною аксіологічною проблемою, яка обростає масовими онтологічними аспектами суспільства. У цьому контексті поняття справедливості та гідності набувають особливого важливого значення, оскільки воєнний конфлікт породжує нові аспекти правопорядку, які потребують результатного аналізу. Людиноцентриська ідеологія сучасного суспільства вимагає гуманного ставлення до прав військовополонених, вказує на невід'ємну цінність кожної людської особи, незалежно від її становища у воєнний час. Вказане є важливим аспектом правового механізму, що ґрунтується на досягненнях моральних та етичних принципів, які мають ставитися на основу охорони та захисту військовополонених.

Аналіз дослідження проблеми. Проблеми норм міжнародного гуманітарного права особливо актуалізуються дослідниками в контексті формування військового права як окремої галузі права в Україні. Забезпечення належного правового статусу військовополонених було предметом аналізу низки фахівців у сфері як конституційного, так і міжнародного права, а також загальнотеоретичної юриспруденції, зокрема І. М. Жаровської, Н. П. Бортник, І. О. Личенко, М. М. Сірант, В. Ковальчука та інших.

Набагато ширше ці питання досліджували представники зарубіжної школи права, зокрема Şeyşane V. Tanrıverdi, G. Repucci S., Slipowitz A. M. Nakib та інші.

Однак проблеми мають масштабний характер, тому окремі питання потребують додаткового, комплексного аналізу.

Мета статті – аналіз недоліків функціонування гуманітарних дипломатичних інституцій у сфері захисту прав та свобод військовополонених.

Виклад основного матеріалу. В умовах кризових явищ правові норми часто є малодієвими. В умовах війни правовий аспект регулювання суспільних відносин містить проблему збереження міжнародного гуманітарного права та прав людини в умовах військового конфлікту. Воно виступає діяльнісною сферою для міжнародних організацій та держави, щоб забезпечити захист прав громадян та безпеку їм.

Захист життя та здоров'я військовополонених належить до канонічних імперативів етики, які втілюються в нормативних актах міжнародного гуманітарного права. Ця імперативна обов'язко-

вість, виходячи з принципу недоторканності особистості, відбиває найвищі антропологічні ідеали. Однак сучасна реальність свідчить про недостатню ефективність цих нормативних засад у контексті озброєних конфліктів. Порушення прав військовополонених, на жаль, стали звичайністю, що потребує удосконалення та посилення механізмів їхнього захисту.

В аналітичній доповіді Управління Верховного комісара з прав людини, що ґрунтується на опитуваннях звільнених українських військових, які побували у полоні, констатовано, що найпоширенішими формами тортур або жорстокого поводження були побиття руками (зазвичай у тактичних рукавичках), кийками або дерев'яними молотками, а також удари ногами по різних частинах тіла. Також застосовувалися електрошоки ери і так званий військовий польовий телефон ТА-57 «ТАПік». Чоловік, якого катували в ДІЗО виправної колонії поблизу Оленівки, розповів про те, що «прив'язували дроти до моїх геніталій і носа і били мене струмом. Вони просто розважалися і не цікавилися моїми відповідями на їхні запитання» [1].

Проблема захисту життя та здоров'я військовополонених має особливе значення, тому діяльність міжнародних організацій урядового та неурядового характеру тут відіграють основну роль. Як вказують М. О. Кравцова та Т. К. Дацюк, «захист прав та інтересів військовослужбовців є важливим завданням як на міжнародному, так і на національному рівнях. Існуючі міжнародні стандарти та національні закони та політики спрямовані на безпеку, здоров'я та благополуччя військовослужбовців, а також на запобігання порушенням їх прав під час збройних конфліктів» [2, с. 401].

«Гуманітарна дипломатія» в науковій літературі узагальнюється як комплекс заходів, що здійснюються різними суб'єктами спільно з урядами, (пара)військовими організаціями чи особами з метою втручання або підштовхування до втручання в контекст, де людство перебуває в небезпеці [3]. Гуманітарна дипломатія означає особливу форму дипломатичної діяльності, яку здійснюють різні суб'єкти для захисту людського життя та гідності в ситуаціях, коли вони перебувають під загрозою. Спершу це поняття більше асоціювалося з гуманітарними неурядовими організаціями та деякими агентствами ООН. Проте сьогодні дедалі більше держав приймають гуманітарну дипломатію як інструмент зовнішньої політики та видають себе як глобальні гуманітарні актори [4].

Основним завданням гуманітарної спільноти та держави, що прагнуть до стабілізації ситуації в зоні конфлікту, є забезпечення елементарних, «мінімальних» стандартів гуманності під час військового конфлікту, в тому числі стосовно військовополонених, що охоплює затребуваність комплексного підходу, який вміщає не тільки нормативно-правову базу, але й активну роль міжнародних організацій, громадськості та гуманітарних організацій. Одним із основних напрямів є забезпечення незалежного моніторингу умов утримання та ставлення до військовополонених. Це дає можливість вчасно виявляти та реагувати за умови порушення їх прав та забезпечити необхідний захист.

Основною організацією, що репрезентує таку гуманітарну дипломатію, виступає Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Червоний Хрест є міжнародною гуманітарною організацією, яка працює в галузі медичної допомоги та гуманітарної допомоги під час воєн, конфліктів та природних катастроф. Червоний Хрест використовує свій статус, щоб забезпечити захист та надання допомоги жертвам конфліктів та кризових ситуацій, особливу спеціалізацію має саме ця організація у сфері захисту військовополонених.

МКЧХ має спеціальні повноваження щодо військовослужбовців згідно з міжнародним гуманітарним правом, зокрема Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них. Основні повноваження МКЧХ – моніторинг умов утримання військовослужбовців, надання гуманітарної допомоги для потреб та захисту їх прав, таких як право на життя, недоторканність особи, гідність та право на здоров'я, також відповідає за поширення інформації та сприяння діалогу між конфліктними сторонами з наданням забезпечення захисту військовослужбовців. Проте низька ефективність МКЧХ у цій сфері все частіше вказує на те, що підривається моральний авторитет Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо захисту комбатантів у контексті міжнародного гуманітарного права [5].

Аналіз практики функціонування міжнародних та національних «гуманітарних дипломатій» в контексті сучасної війни на території України дає нам можливість виокремити низку істотних проблем у сфері захисту прав військовополонених.

Перший виклик пов'язаний з обмеженою доступністю представників «гуманітарної дипломатії» до конкретних районів чи групи військовополонених, до таборів, де вони утримуються, що може бути охарактеризовано з позицій правової ідеології як проблема невідповідності принципам справедливості та гуманітарної справедливості. Такі обмеження можуть суперечити основоположним аксіологічним цінностям права, включаючи пріоритет захисту гідності та прав людини. Права військовополонених у цьому контексті можуть розглядатися як вищий державний інтерес, що вимагає найвищого ступеня захисту та уваги, проте через супротив держави-агресорки не може бути досягненим.

Другий виклик пов'язаний з фінансовими обмеженнями «гуманітарної дипломатії» через проблему обмеження ресурсів та засобів для надання гуманітарної допомоги. З погляду юридичного об'єктивізму, гуманітарні місії та гуманітарні дипломатичні місії реалізуються на добровільних засадах і немає правових зобов'язань і відповідальності державних та міжнародних організацій за ненадання додаткових фінансових ресурсів для гуманітарної допомоги. Виникає питання про відповідальність за недостатню фінансову підтримку, особливо у військових конфліктах, коли потреби в гуманітарній допомозі найвищі. Тому правовий аналіз може бути спрямований на оцінку справедливості та справедливого розподілу ресурсів у контексті гуманітарної допомоги. У цьому вимірі, питання фінансових обмежень може виступати як проблема справедливості в розумінні ресурсного вирівнювання, невідповідальне або недостатнє фінансування може призвести до подолання лише основних потреб, не враховуючи загальної потреби у гуманітарній допомозі. Є. Полінські та Дж. Кузмановіч доречно вказують, що «пошук узгодженості та взаємодоповнюваності між гуманітарними зусиллями, зусиллями в галузі розвитку та мирними зусиллями в умовах тривалих конфліктів кидає виклик багатьом аспектам традиційної операційної та фінансової архітектури допомоги» [6].

Третій виклик пов'язаний з політичним тиском та обмеженнями «гуманітарних місій», що спричиняє порушення принципів нейтралітету та незалежності гуманітарної допомоги. Загалом вказане може бути оцінено як порушення міжнародних норм та договорів, які гарантують нейтралітет та незалежність гуманітарної допомоги під час ведення війни чи конфлікту, вони вважаються порушенням суверенітету гуманітарних організацій та перешкодою виконання їхньої місії захисту життя та гідності військовополонених.

Принципи міжнародного гуманітарного права підкреслюють важливість принципу нейтралітету як основи моральної ідеї гуманітарної допомоги, вказане передбачає, що гуманітарна допомога не має бути підпорядкована політичним або військовим інтересам, а має виходити з універсальних цінностей захисту життя та гідності.

Одним із прикладів політичного тиску може бути ситуація, коли уряд певної країни намагається обмежити доступ організації до певних конфліктних зон або затримує поставки гуманітарної допомоги з політичних міркувань. Цей політичний тиск може бути спрямований на зміну вектора розподілу гуманітарної допомоги, приховати факти порушень прав людини або затримати поставки необхідних ресурсів. Такі втручання можуть мати важливі наслідки для здійснення гуманітарної місії в зоні конфлікту та можуть піддати сумніву етичні та моральні цінності, які проголошується на декларативному рівні.

Четвертий виклик пов'язаний з проблемами безпеки для працівників «гуманітарної дипломатії», зокрема МКЧХ, що вказує на проблему неможливості забезпечити імунітет співробітників гуманітарних організацій. Однією з основних проблем є забезпечення особистої безпеки працівників МКЧХ, які забезпечують свою місію в небезпечних та непередбачуваних умовах. Це може бути безпека від зброї, вибухів, агресивних груп, терористичних атак та інших форм насильства, які можуть стати загрозою їхньому життю та фізичній недоторканності.

Висновки. Загалом проблема війни в Україні актуалізує глибокі ідеолого-правові конструкції про справедливість, гідність та загальнолюдські цінності в умовах конфлікту та потребує комплексного підходу для її розв'язання. Водночас ситуація в зоні конфлікту залишає перед правозахисними механізмами виклик у забезпеченні ефективного захисту. Забезпечення невід'ємних прав військовополонених вимагає не лише правового регулювання, але й практичної реалізації цих норм у складних умовах конфлікту.

Аналіз практики функціонування міжнародних та національних «гуманітарних дипломатій» в контексті сучасної війни на території України дав нам можливість виокремити низку істотних проблем у сфері захисту прав військовополонених, зокрема: обмежена доступність представників «гуманітарної дипломатії» до конкретних районів чи групи військовополонених, до таборів, де вони утримуються; можливі фінансові обмеження місій через проблему обмеження ресурсів та засобів для надання гуманітарної допомоги; політичний тиск та обмеження «гуманітарних місій», що спричиняє порушення принципів нейтралітету та незалежності гуманітарної допомоги; проблеми безпеки для працівників інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. More than 8 months into Russia's armed attack on Ukraine and the ensuing escalation in hostilities the UN reports widespread abuse, torture of prisoners of war. 2022. URL: <https://ukraine.un.org/en/207332-more-8-months-russia%E2%80%99s-armed-attack-ukraine-and-ensuing-escalation-hostilities-un-reports>
2. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С. 398–402.
3. Rousseau E., Pende S. A. Humanitarian Diplomacy. Global Diplomacy, 2020. ISBN : 978-3-030-28785-6 URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-28786-3_18
4. Şeyşane V., Tanrıverdi G. States as «Humanitarians»: The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2022. Vol. 10 (1), 153–178. DOI: 10.14782/marmarasbd.993408; 5. Bradley M. From armed conflict to urban violence: transformations in the International Committee of the Red Cross, international humanitarianism, and the laws of war. *European Journal of International Relations*, 2020. Vol. 26(4), 1061–1083. <https://doi.org/10.1177/1354066120908637>
5. Bradley M. From armed conflict to urban violence: transformations in the International Committee of the Red Cross, international humanitarianism, and the laws of war. *European Journal of International Relations*, 2020. Vol. 26(4), 1061–1083. <https://doi.org/10.1177/1354066120908637> [In English].
6. Policinski E., Kuzmanovic J. Protracted Conflicts: The enduring legacy of endless war. *International Review of the Red Cross*, 2019. Vol. 101(912), 965–976. doi:10.1017/S1816383120000399

REFERENCES

1. *More than 8 months into Russia's armed attack on Ukraine and the ensuing escalation in hostilities the UN reports widespread abuse, torture of prisoners of war*. 2022. URL: <https://ukraine.un.org/en/207332-more-8-months-russia%E2%80%99s-armed-attack-ukraine-and-ensuing-escalation-hostilities-un-reports> [In English].
2. Kravtsova M. O., Datsiuk T. K. *Mizhnarodni standarty zakhystu ta dotrymannia prav viiskovopolonenykh* [International standards for the protection and observance of the rights of prisoners of war]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2023. No. 2. S. 398–402. [In Ukraine].
3. Rousseau E., Pende S. A. *Humanitarian Diplomacy*. Global Diplomacy, 2020. ISBN : 978-3-030-28785-6 URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-28786-3_18 [In English].
4. Şeyşane V., Tanrıverdi G. *States as «Humanitarians»: The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy*. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2022. Vol. 10 (1), 153–178 . DOI: 10.14782/marmarasbd.993408 [In English].
5. Bradley M. *From armed conflict to urban violence: transformations in the International Committee of the Red Cross, international humanitarianism, and the laws of war*. *European Journal of International Relations*, 2020. Vol. 26(4), 1061–1083. <https://doi.org/10.1177/1354066120908637> [In English].
6. Policinski E., Kuzmanovic J. *Protracted Conflicts: The enduring legacy of endless war*. *International Review of the Red Cross*, 2019. Vol. 101(912), 965–976. doi:10.1017/S1816383120000399 [In English].

Дата надходження: 14.10.2023 р.

**SHORTCOMINGS OF «HUMANITARIAN DIPLOMACY» IN THE FIELD
OF THE PROTECTION OF PRISONERS OF WAR**

The article provides a generalized analysis of the shortcomings of the functioning of humanitarian diplomatic institutions in the field of protection of the rights and freedoms of prisoners of war.

It was established that, in general, the problem of the war in Ukraine actualizes deep ideological and legal constructions about justice, dignity and universal human values in the conditions of the conflict and requires a comprehensive approach to its solution. At the same time, the situation in the conflict zone leaves human rights mechanisms with the challenge of ensuring effective protection. Ensuring the inalienable rights of prisoners of war requires not only legal regulation, but also the practical implementation of these norms in difficult conflict conditions.

It is motivated that the protection of the life and health of prisoners of war belongs to the canonical imperatives of ethics, which are embodied in normative acts of international humanitarian law. This imperative obligation, based on the principle of inviolability of the individual, reflects the highest anthropological ideals. However, the modern reality shows the insufficient effectiveness of these normative principles in the context of armed conflicts. Unfortunately, violations of the rights of prisoners of war have become commonplace, which requires improvement and strengthening of their protection mechanisms.

The main task of the humanitarian community and the state striving to stabilize the situation in the conflict zone is to ensure elementary, «minimum» standards of humanity during a military conflict, including in relation to prisoners of war, which includes the need for a comprehensive approach that includes not only the regulatory and legal framework, but also the active role of international organizations, the public and humanitarian organizations. One of the main directions is to ensure independent monitoring of conditions of detention and treatment of prisoners of war.

The analysis of the practice of the functioning of international and national «humanitarian diplomacy» in the context of the modern war on the territory of Ukraine gave us the opportunity to single out a number of significant problems in the field of protecting the rights of prisoners of war, in particular: the limited accessibility of representatives of «humanitarian diplomacy» to specific areas or groups of prisoners of war, to the camps where they are held; possible financial limitations of missions due to the problem of limiting resources and means for providing humanitarian aid; political pressure and limitations of «humanitarian missions», which causes a violation of the principles of neutrality and independence of humanitarian aid; security problems for employees of institutions.

Keywords: prisoners of war; legal status; military law; rights of prisoners of war; international diplomacy; International Committee of the Red Cross; international humanitarian law.